

ACC. N:R M. 10969: 1-7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland

Upptecknat av: folkskoll. G. A. Hartman

Härad: S. Möre

Adress: Pellamåls, Vissefjärda

Socken: Vissefjärda

Berättat av: upptecknaren

Uppteckningsår: 1949

Född år 1888 i Fåglarjö, Vissefjärda

Vändtväd.

n. 1-7.

från uppt.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 10969:1.V Å R D T R Ä D.

Det är en gammal sedvänja här i vår bygd att var gård skulle hava ett - eller senare två eller flera - planterade lövträd intill gården. I nutiden är väl ingen vidskepelse förknippad med dessa s.k. vårdträd, utan planteras de för att åt boningshuset ge en vacker bakgrund eller omramning, kanske också för att utgöra ett skydd mot väder och vind. Men våra gamla förfäder nedlade en synnerligen djup betydelse i dessa träd, som hägnade deras hem, att gårdsanden hade sin boning i det osv. Särskilt i denna trakt av Småland, som i förra århundradet räknades till Varend, har vårdträden spelat en stor betydelse. Det var gårdens folk som skulle skydda och bevara sitt vårdträd för att ingen olycka måtte hända dem.

Vad var det då för slags lövträd, som man planterade som "vård"? Ja, det kunde vara olika arter: Alm, lind, ask eller lönn. När det laga skiftet i början av 1800-talet ägde rum i denna orten, så flyttades gårdshusen ofta ut, d.v.s. den slutna formationen i byn, med dess gytter av hus i klunga, ersattes av utflyttning. En eller ett par av bönderna stannade

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND*Fria ynd!*

ACC. N:R M. 10969:2.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

kvar på de gamla boplatserna, de övriga rev gårdshusen samt byggde upp nya ett längre eller kortare stycke från den gamla tomtplatsen.

När denna utflyttning skedde och nya gårdshus växte upp, var ägarna angelägna om att plantera in nya vårdträd i st. f. de gamla, som de lämnat kvar. Ofta sattes rader av träd av olika slag på båda sidor om vägen till gården eller å den ena sidan, och på så sätt blev det en allé eller en skyddsmur av lummiga träd framför mangårdsbyggnaden. Då i så sen tid plantering av träd vid hemmet skedde, var väl tron på vårdträd och anden i trädet ganska svag eller också hade man helt glömt av vårdträdets ursprungliga betydelse och såg endast den estetiska eller praktiska sidan av saken.

Nästan hela bebyggelsen i denna trakt av Vissefjärda, som benämnes Kåraböket, är relativt ung, detta tyder också målanamnen på byarna: Pella-måla, Ebbamåla, Guttanåla osv. Endast Fåglasjö och Prämbö torde vara gamla byar härstädes. Det är omkring 125 år sedan laga skiftet här skedde, och på dessa år har det hunnit växa upp många "vårdträd", planterade vid den nya gårdsplatsen av dem, som flyttat bort från byns gemensamma gamla bostomt.

ACC. N:R M. 10969:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Mitt barndomshem är beläget i Fåglasjö. Här skedde en del utflyttningar efter laga skiftet, dock inte av min farfar, som då ägde min födelsegård. Dock torde, om det funnits något vårdträd på gården tidigare, detta ha spolierats, då min farfar byggde nytt boningshus omkring 1846. Min farfar, Gustaf Månsson, var ditgift på gården, och hans svärfar Jonas Ingelsson, bodde som undantagsman och änklings på hemmanet till sin död.

Min far, August Gustafsson, var född i Fåglasjö 1845 samt övertog hemmanet omkr. 1870. Far omtalade en gång, att hans morfar, Jonas Ingelsson, omkring 1850, planterade ett vårdträd på gårdsplanen, en ask. Min far var då med honom, när det utfördes. Trädet, en vacker, smäcker ask i manshöjd, tog J.I. på Storåkerns ren, ett par hundra meter från boningshuset. Detta träd lever alltfört, har en stam som det behöves ett par man att fanna omkring, och den stora kronan breder ut sig över hela gårdsplanen. Det mer än hundraåriga boningshuset och den ungefär lika gamla asken står kvar i sitt ursprungliga skick: endast den utbyggda verandan på huset samt förändringarna inomhus i fråga om rumsanordning m.m. avviker från det gamla ursprungliga. Exteriören är alltså nästan densamma som 1846. Vad asken beträffar så höll den i min barndom på att få utseendet änd-

ACC. N:R M. 10969:4

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

rat till det sämre genom att vår dräng Klas hörde fel. Det var vanligt, att man till fåren "bröt löv", som torkades i kärvar för vinterbehovet. Därtill användes mest björklöv, men även askarna skattades med järna mellanrum av år genom att "hamlas". En dag i lövbrytningstiden befallde far drängen att gå ut och hamla asken på ladugårdsplanen, men drängen hörde fel och trodde att det var den stora asken på gårdsplanen. Då far efter några minuter ^{gick} ~~kon~~ ut på gården hade drängen klättrat upp i vårdträdet med sin handyxa, och just då far trädde ut på farstubron, föll en av toppgrenarna med brak till marken. Far blev alldeles utom sig och skrek: "Vad tar du dej till, Klasa-tosing! Ner med dej genast!" Så räddades i alla fall vårt gamla vårdträd att förstöras och har sedan dess fått stå orört.

När min äldste bror, f. folkskoll. Frans Hartman, nu boende i Johanneshus, var ung samt bodde hemma på somrarna, planterade han i "Bolet" längs "häradsvägen" och i rad med den gamla asken två askar till, vilka fortfarande står kvar men är betydligt mindre än det 1850 satta vårdträdet.

Närmsta grannen, vars boningshus står med gaveln mot vårt bostads-
hus^A gavel endast 6-7 meter ifrån, har hus av alldeles samma typ som vårt men något mindre. Detta hus byggdes alltså även på den gamla bytomten

ACC. N:R M. 10969:5FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

efter laga skiftet. Längre bort står också ett hus av precis samma typ, men bägge byggdes något senare än vårt. Mellan vår närmsta grannes hus och det sist nämndas var före laga skiftet ett boningshus till, men den som ägde detta rev ner det samt flyttade ett par hundra meter från den gamla bytomten.

Vår närmsta granne, Ola Karlsson, planterade nya vårdträd vid sitt hus, ett tiotal meter ifrån fasaden mittför ingången, nämligen två lönnar av den gamla arten, således icke utländsk sockerlönn, som nu ibland förekommer. I vår ask har aldrig några skatbon förekommit, medan i grannens lönnar alltid varit sådana. När jag var barn brukade vår grannbonde ibland om vårarna borra "lönnlag" i gårdslönnarna, men aldrig så att de tog skada. Denna lag var mycket söt, sötare än den björklag vi efter tjällosningen brukade skaffa oss i någon av björkarna i vårt gårde (= ången).

I Stångsmåla, beläget i närheten av mitt föräldrahem i Fåglasjö, dit blev min faster gift med hemmansäg. Sven Petersson, tidigare nämnd som gammelläsare i en av mig insänd uppteckning. Här är ett mycket gammalt boningshus, ännu utgörande bostad för gårdens ägare med familj, och byggt

ACC. N:R M. 10969:6.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

i slutet av 1700-talet. På deras gårdsplan står ett troligen lika gammalt värdträd, en lönn, fortfarande i full växtkraft. I min tidigaste barn-
dom, i slutet av 1890-talet, var det en lövsal byggd i den lönnen, med en fin trappa ledande upp. Lövsalen var anordnad i en klyka, lagd med golvet mot de nästan vågrätt utskjutande grenarna. Hela lövsalen var oljenålåd grön. Bordet var ordnat kring den i mitten uppskjutande stammen och fasta säten vid sidorna runt om utom vid trappans sida. Där oppe i höjden samlades man sommartiden ibland och drack kaffe n.m. Nu är sedan många år lövsalen i värdträdet borta, men själva lönnen står fortfarande i sin fulla växtkraft.

Vid en annan gård i Fornamåla by, också i Kåraböket, står gamla lönnar som värdträd. I en av dessa fanns i förra ~~slutets~~ ^{seklens} slut också en lövsal, men ett av barnen på gården råkade ramla ner och slå ihjäl sig, varefter lövsalen revs bort. Men en annan liknande byggdes efter omkring 25 år därefter i en lind i trädgården, men denna lövsal var mycket lägre och där skedde inga olyckor. Även den bersån är nu borta.

Vid Sneremåla gård har sedan nära hundra år tillbaka funnits gamla planterade värdträd, lönnar. De blåste sönder för cirka tio år sedan,

ACC. N:R M. 10969:7.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

varför de höggs ner alla. Men längs vägen finns många gamla ekar, och dessa har ej stormen lyckats fördärva. Förre ägaren - hans son har nu gården - heter August Niklasson, och han ordnade med att dessa ekar blev vederbörligen anmälda för fridlysning. På samma sätt har många andra av bönderna i socknen gjort för att åt eftervärlden bevara de gamla träden, antingen planterade eller självsådda.

Från laga skiftets tid, då bönderna flyttade ut på sina tilldelade ägofigurer, återstår ett och annat gammalt fruktträd, men de är nu fåtåliga. ~~Man ser emellertid, var de gamla husen legat, t.ex. i Bläsemåla och Sneremåla, och en och annan förvildad humleranka minner om den tid, då man odlade humle i byarna. På tal om sistnämnda by, så står husen utsatta på kartan, så som de låg innan laga skiftets tid. Generalstabsbladet, Lessebo, som är så föråldrat, gjordes 1866 och är således mycket ^{felaktigt} ~~föråldrat~~.~~ Det skall dock komma nytt snart, för i somras, 1948, var kartläggare ute för att å det nya bladet utrita byarnas nuvarande läge, alla nyodlingar som tillkommit sedan 1860-talet, de nyanlagda vägarna m.m.

Det är icke blott i de nämnda byarna, som man har gamla värdträd inom vår socken, liknande som beskrivits är förhållandena i socknens andra delar.-